

Hármashatár

PSZICHOLOGIA, NEVELÉS- ÉS
EGÉSZSÉGTUDOMÁNY

ELTE Illyés Sándor Szakkollégium

BUDAPEST · 2012

Szerkesztették:

Lénárd Sándor, Szabó Zoltán András, Takács Ádám

© Szerzők, 2012

ISBN 978 963 xxxx xx x

Felelős kiadó: Lénárd Sándor, az ELTE Illyés Sándor Szakkollégium igazgatója

Felelős szerkesztő: Pál Dániel Levente

Borító: Váraljai Nóra

Tördelőszerkesztő: Péter Gábor

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.

PÓSCH KRISZTIÁN PÉTER

2001. szeptember 11-e hatása a többségi társadalomra és az arab amerikaiakra a csoportközi viszonyok tekintetében

BEVEZETÉS

A 2001. szeptember 11-ei terrortámadások alapvetően rajzolták át a nyugat, különös tekintettel az Egyesült Államok biztonsággal kapcsolatos elképzeléseit és teljes külpolitikáját (vö. KOVÁCS–NÉMETI 2002; STIGLITZ 2011). A szociálpszichológia tárgyát azonban kevésbé az egyes politikák alakulása, semmint a nemzeti tragédia nyomán végbement alapvető társadalmi folyamatok és változások képezik. Az alábbi írásban először röviden a többségi társadalom terrortámadásokkal kapcsolatos megküzdési módjait fogom górcső alá venni, különös tekintettel a társas emlékezés, előítéletesség változásának és közösségi traumafeldolgozásának tekintetében. Ezek után térek rá a muszlim és arab amerikaiak, illetve a téves kategorizálás folytán hozzájuk sorolt kisebbségek speciális helyzetének taglalására, amellet érvelve, hogy viselkedésükre a többségi társadalomtól eltérő, általános modell alkotható.

A 9/11-es események vizsgálata különleges relevanciával bír. Hallgatói kérdésre maga Hamilton (2011) közelmúltbeli, Magyarországon tett látogatása során a csoportközi viszonyokkal kapcsolatos kutatások egyik neuralgikus pontjának nevezte, hogy a mai napig kevés tudással bírunk az egyes pszichológiai konstruktumok időbeli változásáról, és szerény az utánkövetéses vizsgálatok száma is. Az alábbiakban a szeptember 11-ei terrortámadások hatásának áttekintése nyomán annak bizonyítására teszek kísérletet, hogy a csoportközi viszonyok egy-egy részterületének szisztematikus vizsgálatán túl releváns azok átfogó, egy-egy konkrét társadalmi-történelmi jelenséggel összekötött vizsgálata is.

9/11 HATÁSA A TÖBBSÉGI TÁRSADALOMRA

A szeptember 11-ével kapcsolatos tapasztalatok közül az egyik legfontosabb a konkrét esemény átélése, amelyet joggal illethetünk a traumatikus jelzővel. Marshall és munkatársai (2007) a poszttraumás stressz-zavar (továbbiakban PTSD) értelmezéséből kiindulva

a traumafeldolgozás új modelljét javasolták, amely az események nyomán fellépő általános terrorveszély helyes bejósolója lehet, és amely a relatív kockázatfelmérés (relative risk appraisal) fogalmára épít. Míg a tömeges, kollektív PTSD jellemzően területileg behatárolt jelenség, amely pl. a természeti katasztrófák lokalizált voltából könnyen levezethető, addig az ikertornyok összeomlása után USA-szerte hasonló tünetekkel bíró emberek jelentkeztek földrajzi elhelyezkedéstől függetlenül. A miértre a relatív kockázatfelmérés eredendően normatív modellje adhat választ, amely kvázi-helyes működése ellenére maladaptívnek bizonyult, és erősítette a traumatizáltságot a külső kockázat jogosnak vélt felerősítésével.

Az előző bekezdésben leírtak hatásának hátterét képi az ezzel karöltve fellépő emlékezeti működés. Hirst és munkatársai (2009) több mint háromezer ember 9/11-ről alkotott emlékeit vizsgálta az események után egy héttel, tizenegy és/vagy harmincöt hónappal. Az izgalmas vizsgálat eredményei közül itt a vakuemlékekhez kötött eseményemlékezettel kapcsolatos felfedezések a legérdekesebbek számunkra, a kutatás ugyanis feltárta utóbbiak médiafigyelemhez, személyes veszteséghez, tartózkodási helyhez és az események megvitatásához kapcsolódó hatását. A traumafeldolgozást firtató további kutatások azt mutatták, hogy a történetek jelentéssel való felruházása hatékony megküzdési stratégiának bizonyult (UPDEGRAFF–SILVER–HOLMAN 2008), míg a gondolatok és érzések kibeszélése, feltárása csak megnehezítette a feldolgozást (SEERY–SILVER–HOLMAN–ENCE–CHU 2008).

A környezeti katasztrófákhoz hasonlóan (vö. CSÁSZI 1999) a terrortámadások után is megszorodott a proszociális viselkedések száma, az emberek társas tőkéjüket optimistábban szemlélték, ahogy a másokba vetett bizalom is megnőtt (WOODS 2011), a New Yorkban, a helyszínen segédkező pszichológusok pozitívabban tekintettek a későbbiekben munkájukra, és nagy hatással volt a világlátásukra az esemény (EIDELSON–D’ALESSIO–EIDELSON 2003). HELLER ÁGNES (2008) *New York-nosztalgia* című könyvében egyenesen arról ír, szeptember 11-e volt az az identitásképző esemény, amely őt amerikaivá tette.

A fentebb taglalt, Egyesült Államokban fellépő harmóniát jelzi Davies, Steele és Markus (2008) tanulmánya, amelyben a résztvevők 9/11 előfeszítése után nagyobb támogatást mutattak a hazai multikulturalizmus iránt, míg a megkérdozettek a külföldiekkel szemben szigorúbb, beolvasztó asszimilációs stratégiával éltek volna. Hasonlóan az összetartozás érzésének erősödését példázza Johns, Schmader és Lickel (2005) kutatása, amely a szeptember 11-ét követő, arabokkal szembeni diszkriminatív fellépésekről és gyűlöletbűntényekről kialakult véleményeket és érzelmeket vizsgálták. Minél inkább amerikainak érezte magát az illető, és minél súlyosabb arabok elleni amerikai fellépésről olvasott, annál nagyobb szégyent érzett a vizsgálati személy az elkövető tette nyomán.

A fentebb leírtak összefoglalójának tekinthető az 1. ábra. A szeptember 11-ei nemzeti tragédia nagy tömegeket traumatizált az Egyesült Államokban, és komoly, megfogható hatást gyakorolt az egyes emberek emlékezetére. Az eseményekre való emlékezés és azok traumaként való megélése egymást erősítő folyamatként jelenhetett meg, és ezek az események akár egyenként is a csoporttagság fenyegetetté válásához és fokozott aktiválódásához vezettek. Az eredmények alátámasztják a társas identitás elméletének

I. ÁBRA 9/11 többségi társadalom tagjaira gyakorolt hatása a megélt csoporttagság és csoportközi viszonyok tekintetében

(Tajfel–Turner 1986) jóslatait: a csoporttagság fokozott aktiválódása nyomán az illetők a saját csoportjukat (ingroup) felértékelték, piedesztálra emelték, ezzel biztosítva az önértékelésüket. Ezzel szemben a külső csoportot (outgroup) leértékelték, kritikus, elutasító álláspontot vettek fel velük szemben, hogy ezzel is becsülendőbbnek, tisztességesebbnek stb., összességében jobbnak lássák a saját csoportjukat. A dolgozat második felében a külső csoportok közül egy speciálissal, az arab amerikaiakkal, illetve az ekként kategorizált csoportokkal fogok foglalkozni.¹

9/11 HATÁSA AZ ARAB AMERIKAIKRA ÉS ARAB AMERIKAIKÉNT KATEGORIZÁLT CSOPORTOKRA

Szemben a többségi társadalommal, az arab amerikaiaknak címkézett csoport(ok) számára 9/11-nek teljes mértékben eltérő hatása volt. A terrortámadások legsúlyosabb következménye a gyűlöletbűntények ugrásszerű növekedése volt. Míg 2000-ben az USA-ban csupán 33 gyűlöletbűntényt regisztrált a rendőrség, ez a szám 2001-re több mint

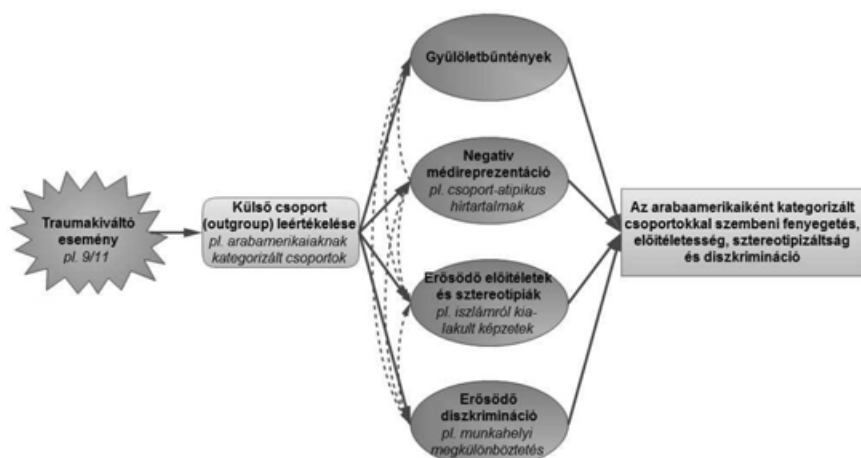
¹ Bár az I. ábra minél átfogóbb modellt kíván nyújtani, ahogy a pszichológiai modellek általában, csupán sematikusnak, elnagyoltnak nevezhető. Két legfontosabb hiányosságára ennek folytán fel kell hívni a figyelmet. Az első a traumatizáltság kérdésköre. A PTSD-esetek számának példátlan emelkedése ellenére fontos egyrészt tekintetbe venni, hogy az események nem mindenki számára bírtak hasonló súllyal, másrészt meg kell említeni a modellben nem jelölt, de fontos utat a traumafeldolgozás felé, amely bármely szinten megjelenhet, és a tárgyalt jelenségek erejét csökkentheti. Hasonlóan hiányzik a modellből a bevezetőben is hangsúlyozott idő szerepének pontos körülhatárolása. Itt hasonlóan két szempontot kell figyelembe venni. Az első, a vakuemlékek – nevükből is következő – nem múlt jellege (bár eltérő, jól megfogható mintázatot mutató hatásukat fontos kiemelni, vö. Schuman–Rodgers 2004), a második a társadalomban jelen levő előítéletek és sztereotípiák rigid jellege, amelyet könyvtárnyi szakirodalom taglal, és amely hasonlóan hosszú távú következményeket feltételez.

megtizenhatszorosozódva 546-ra emelkedett (HENDRICKS–ORTIZ–SUGIE–MILLER 2007). A lefolyása is jól megfogható jellegzetességet mutatott, hiszen a legtöbbet közvetlenül a terrortámadások utáni tíz-tizenegy napon követték el. A támadások hirtelenségére és „pontatlanságára” hívja fel a figyelmet annak ténye, hogy – a támadók szándékaitól jelentősen eltérve – az áldozatoknak csupán 42%-a volt közel-keleti származású (MARS-HALL et al. 2007). Fontos kiemelni a média hatását az arab amerikaiakkal szembeni előítéletek fokozásában. A szeptember 11-ei események után gyakori témává vált a nyugati emberek számára nehezen befogadható ortodox muszlim kultúra és hitvilág, amely tovább növelte az ellenérzéseket (HAMZA–YASEEN–EL-HOUBI–DUNCAN 2009). A fentebb említettek ellenére a nyomtatott média esetében a legtöbb esetben pozitív tendencia volt tapasztalható, így a korábbiakhoz képest komplexebb cikkek születtek, gyakran taglalták a muszlimokat pozitív kontextusban, nem ritkán esett szó a személyiségi jogaikról stb. (POLLOCK et al. 2005). Egy holland vizsgálat (DAS et al. 2009) híradóhírek vizsgálatával arra a következtetésre jutott, hogy terrorcselekményt követően a sztereotipizált csoporttag pusztán, kontextusfüggetlenül jelenléte (akár pozitív, akár negatív kontextusban mutatták be őket) elegendő az előítéletek megjelenéséhez és további erősödéséhez, ez pedig a médiában közölt üzenet pozitív/negatív tartalmának irrelevanciáját hangsúlyozza.

Már a fentiek is jelzik a többségi társadalom negatív hozzáállását az arab amerikai-ként címkézett csoportokhoz, ezeket adatokat a közvélemény-kutatások is megerősítik. A támadások után nem sokkal felvett kérdőívek adatai alapján az amerikaiak 66%-a támogatta volna, hogy akár parancs nélkül is tarthassanak házkutatást „gyanús közel-keletiekénél”, 33%-uk pedig a táborba való internálásukat is szükségesnek érezte, míg a hatóságok meg nem bizonyosodtak ártatlanságukról (SCHILDKRAUT 2009). Egy frissebb, 2006-os kutatás szerint az USA lakosságának 39%-a vélekedett úgy, hogy az USA elleni támadások az iszlám igazi természetét mutatták meg az embereknek (WOODS 2011). Ezen adatok nyomán nem meglepő, hogy a muszlimként kategorizált csoportok elleni munkahelyi diszkrimináció a 9/11 utáni években mintegy megnégyszereződött (MORADI–HASAN 2004). Ilyen esetekből nyújt izgalmas válogatást Malos (2009) munkája, amely a bíróságig eljutott ügyeket és azok kimenetelét vette górcső alá. Érdemes kiemelni, hogy a szövetségi kormány a mai napig nem ismeri el önálló kisebbségként az arab amerikaiakat (MORADI–HASAN 2004), így saját jogvédő hálózat híján a csoport még kiszolgáltatottabb a diszkriminációval szemben.

A fenti szempontokat ugyan külön tárgyaltuk, valójában azonban egymást erősítő, facilitáló fogalmakról beszélhetünk. Egyedüli kivételt a gyűlöletbűntények képezik, amelyek csupán erősítik a többi folyamatot, ha hatást feltételezünk megjelenése esetén, az inkább eredendően negatív kell, hogy legyen (vö. JOHN–SCHMADER–LICKEL 2005), és a külső csoport leértékelésének extrém eseteként (dehumanizálás) értelmezhető. Ezen jelenségek összességében tehát az arab amerikaiként címkézett csoportokkal szembeni fenyegetéseket, előítéleteket, sztereotípiákat és diszkriminációt jelenítik meg (2. ábra).

Az eddigiekben a külső, többségi társadalom szempontrendszerét jártuk körül, azt figyelve, hogyan, milyen folyamatokon keresztül aktivizálódott és változott meg a többségi

2. ÁBRA A külső csoport leértékelésének megnyilvánulása az arab amerikaiként kategorizált csoportokkal szemben

társadalom perspektívája. Ez a megközelítés jól illeszkedik az énperspektíva modellhez (self-aspect model, SAM vö. SIMON–AUFDERHEIDE–KAMPMEIER 2003), amely szerint az énünk csak akkor kerül vizsgálódásunk középpontjába, ha azt egy külső szemlélő vagy csoport véleményével, referenciapontjával vetjük össze. Ez többségi-kisebbségi társadalmi csoportok nexusában rendszerint a kisebbségi csoportra fejt ki komolyabb hatást. Ebből az elméletből kiindulva érdemes megvizsgálni, hogy a kisebbségi csoport és énperspektíva megélése hogyan változott a többségi nézőpont változásának hatására.

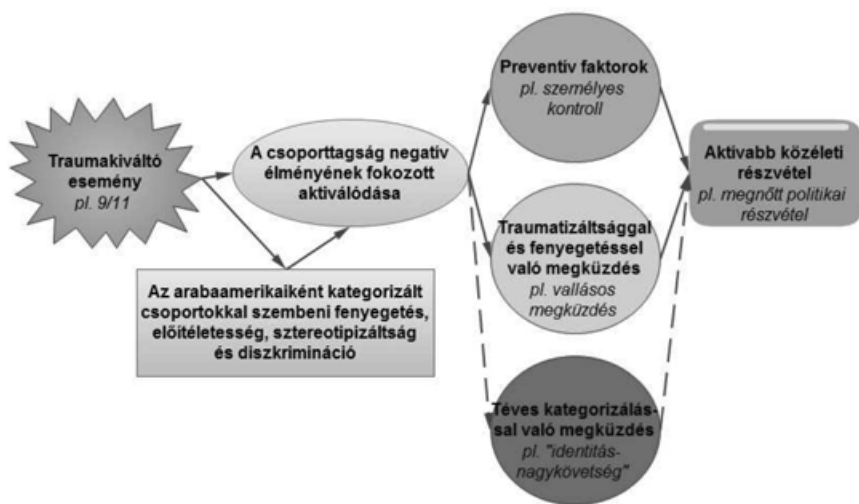
Szemben a többségi társadalomnál tárgyalt modellel, az arab amerikaiként címkézett csoportoknak 9/11 traumáján túl az események elkövetőjeként ártatlanul nekik tulajdonított sztereotípiák, előítéletek és az ebből következő fenyegetettséggel és diszkriminációval is meg kellett küzdeniük. Számukra a csoporttagság megélése a többségi társadalom szemüvege miatt negatív identifikálódást jelentett, így más utat kellett találniuk ahhoz, hogy feloldják kettős traumájukat, amely egyrészt szeptember 11-e egész Egyesült Államok által osztott nemzeti traumájából, másrészt az arab amerikaiként címkézett csoportok saját, kollektív traumájából állt (ABU-RAIYA–PARGAMENT–MAHONEY 2010).

A kettős traumatizáltság tárgyalásakor célszerű először számba venni azokat a preventív faktorokat, amelyek megóvhatják az illetőt azok fokozott átélésétől. Moradi és Hasan (2004) vizsgálatában arra keresett választ, hogy az arab amerikaiak hogyan tudnak megküzdeni az átélt diszkriminatív eseményekkel, és ez milyen hatással van a mentális egészségükre. Kutatásukban sikerült útlelemzést felállítaniuk az észlelt diszkrimináció, személyes kontroll, önértékelés és distressz modellbe emelésével. Elemzésük nyomán az egyes diszkriminatív események negatív hatással vannak a személyes kontrollra, amely pozitív összefüggést mutatott a személy önértékelésével, negatívát a distresszel. Továbbá a diszkriminatív események önmagukban enyhe pozitív kapcsolatot mutattak

a résztvevők distressz-szintjével. Ezek alapján kijelenthető, hogy az egyes diszkriminatív események a személyes kontrollt rombolják, amely hatékony bejósolóként funkcionál az önértékelés és átélt distressz tekintetében, így fontos preventív faktorként jelenik meg a traumatizálódással szemben.

A preventív faktorokon túl érdemes számba venni azokat megküzdési mechanizmusokat, amelyek hatékony fellépést jelenthetnek a negatív csoporttagsággal való azonosulással szemben. Abu-Raiya, Pargament és Mahoney (2010) vizsgálatukban egyaránt vizsgáltak vallásos és nem vallásos megküzdési stratégiákat. Érdemes megjegyezni, hogy a korábbiakkal összhangban a vizsgálatban résztvevők szinte kivétel nélkül átéltek csoporttagságukkal kapcsolatos, negatív személyközi eseményt. A nem vallásos megküzdési módok közül a szerzők két olyat azonosítottak, amely hatást fejt ki a traumafeldolgozás során. Az első a többségi társadalom felé való „kinyúlás” (reach out) volt, amely pl. a külső csoporttagok iszlámmal való megismertetésében öltött testet, míg a második, az izoláció (isolation) a társadalomtól való elzárkózást jelentette. Jól mutatja az izoláció mint megküzdés káros voltát, hogy egyedül az ezzel élő személyeknél tapasztaltak a kutatók jól azonosítható haragot. A vallásos megküzdés területén a legfontosabb felfedezést az jelentette, hogy az embereket a külső vádak nem ingatták meg vallásosságukban, nem éltek át szent veszteséget (sacred loss), épp ellenkezőleg, a vallásukkal szembeni megszenteltelenítés (desecration) élményét tapasztaltak. Amennyiben pozitív (pl. Istennel való kiegyensúlyozott viszony) vallásos megküzdési stratégiát alkalmaztak, jobb poszttraumás növekedést, „gyógyulást” mutattak a vizsgálati személyek.

Már a korábban tárgyaltak során megjelent az tény, hogy bár elsősorban az arab amerikaiak voltak a fellépő diszkrimináció és gyűlöletbűntények célpontjai, más, tévesen velük azonosan kategorizált csoportok is érintetté váltak. Ahluwalia és Pellettiere (2010) félig strukturált interjútechnikával szikh közösségbe tartozó személyeket kérdeztek meg a 9/11 utáni élményeikről. A vizsgálatban az összes érintett beszámolt olyan esetről, mikor tévesen arab amerikaiak tartották őket. Az izgalmas tanulmány arra próbált választ találni, vajon a tévesen más csoporthoz soroltakban milyen élményt vált ki a félrekategorizálás és az annak nyomán fellépő diszkrimináció és hátrányok (kivétel nélkül az összes résztvevő beszámolt mind egyéni, mind intézményi szinten jelentkező hátrányos megkülönböztetésről). Közös élményként vallottak arról, hogy valódi nehézségként élték meg a szikh identitásuk érvényesítését és átélését, igyekeztek a többi csoport iránt empátiát mutatni. Megküzdési mechanizmusként a szikh identitás átadását, a „szikhizmus nagykövetévé” válást (vö. kinyúlás) tartották a legfontosabbnak, ennek keretében kiemelten kezelték a láthatóvá tételüket pl. fokozott politikai tevékenység révén, és a további félrekategorizálások elkerülése érdekében a társadalmi munkába való bekapcsolódást és a gyűlöletre gyűlölettel való válaszolástól való ódzkodást. Ahogy a szikheknél, úgy az araboknál is jelentkezett az önmagukért való kiállás motívuma. Gimpel, Tam Cho és Wu (2007) vizsgálata például fokozott politikai aktivitásról számolt be a muszlim és arab amerikaiak körében a 2004-es elnökválasztásokon, Bakalian és Bozorgmehr (2009) kiemelték az identitás kifejezésének fokozott igényét, így például az arab amerikai nők – korábban

3. ÁBRA 9/11 arabamerikai csoportokként kategorizált csoportok tagjainak gyakorolt hatása a megélt csoporttagság és csoportközi viszonyok tekintetében

elenyésző – kendőviseleti szokását. Egy vizsgálat tanúsága szerint (CAINKAR 2009) a muszlim és arab amerikaiak több mint háromnegyedénél találtak pozitív (!) fogadtatásra az őket ért támadások mint esélyt értelmezték őket arra, hogy kivívják identitásukat.

Érdekes összevetni az itt tárgyaltakat a többségi társadalomról írtakkal. Ott csoporttagként a saját csoport fel- és külső csoport leértékelése szerepelt mint végső kimenet. Az eddigi tanulmányok áttekintése nyomán feltűnő ezek megjelenésének módja, ill. megjelenésük hiánya. A saját csoport felértékelése egyedül spirituális szinten, ill. a másik csoporttal való kapcsolatok esetén jelent meg. Az itt tárgyalt kutatások mind azt mutatták, hogy kisebbségként az arab amerikaiként kategorizált csoportok a saját csoport felértékelését mint a külső csoportnak való bizonyítást kísérlik meg saját kultúrájuk megismertetésével, társadalmi munkával és a különböző súrlódások elkerülésével, véleményük kifejezésével. A külső csoport leértékelése egyedül az izolált megküzdési stratégiával élő arab amerikaiknál jelent meg, harag formájában, azonban ez az attitűd ott is kisebbségbe került. Az arab amerikaiként kategorizált csoportok kettős traumafeldolgozását a 3. ábra mutatja.

Az előző bekezdéseket tanulságos a rendszerigazolás szemüvegén keresztül is megvizsgálni (pl. JOST 2000/2003). A rendszerigazolás elmélete igaznak bizonyul a külső csoport iránti érzések tekintetében, hiszen a külső csoport leértékelése mint jelenség szinte kimutathatatlan a vizsgálatok nyomán, inkább alázatosság, a külső, többségi csoport meggyőzése a cél. A rendszerigazolás elméletének ellentmond ugyanakkor a fokozott „mozgalmárság” és közéleti aktivitás, amely az ingroup felértékelésének alternatív módját hordozza magában. Annak ténye, hogy az arab amerikaiak a többségi társadalomhoz képest is jobban aktivizálódtak a 2004-es elnökválasztáson (GIMPEL–TAM CHO–WU 2007) és az újonnan megjelenő kiterjedt társadalmi mozgalmak színre lépte

(BAKALIAN–BOZORGMEHR 2009) mind ellentétes a rendszerigazolás elméletével, amely épp ellenkezőleg, a státuszukba beletörődő személyeket predesztinálna, akik belenyugodva helyzetükbe, nem veszik fel a kesztyűt a magasabb státuszú csoportokkal szemben.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az alábbi rövid írással annak bizonyítására tettem kísérletet, hogy a csoportközi viszonyok tanulmányozása során érdemes az egyes résztemák beható vizsgálatán túl nagyobb társadalmi spektrumot engedni a vizsgálódásoknak. A szeptember 11-ei események hatásának globális, többségi társadalmi feldolgozása nagyban eltér az események nyomán a diszkrimináció középpontjába került, muszlim és arab amaerikaiként kategorizált csoportokétól. Az ilyen speciális eltérések komoly relevanciával bírnak a későbbi vizsgálódások és modellépítések számára.

Jelen helyen érdemes kitérni a vizsgálódás korlátaira. Az itt felállított modellek, bár viszonylag széles körű szakirodalmi alátámasztással bírnak, távolról sem mondható teljesnek az általuk vázolt kép, egyéb, itt nem tárgyalt kutatások árnyalhatják a felállított modelleket. További kritikaként jelenhet meg a már bevezetőben és az egyik lábjegyzetben is tárgyalt, Hamilton (2011) által neuralgikus pontnak tartott idő kérdése, amely itt ugyan részben szerepet kapott (pl. a gyűlöletbűntények időbeli lefolyását tárgyalva), valódi időbeli keretet azonban egyetlen modell sem alkalmaz. Ennek részben a viszonylag rövid eltelt idő (csupán egy évtized) adhat okot, részben az utánkövetéses vizsgálatok szerény száma, amelyek árnyalhatnák az egyes modelleket az időbeli lefolyás tekintetében. Mégis, jelen vizsgálat egyik fő törekvéseként említendő annak beemelése, hogy egy konkrét nemzeti tragédia hogyan befolyásolja a többségi társadalom eseménnyel kapcsolatos feldolgozását és egy speciális, felelőssé tett csoport viszonyát. Harmadikként ki kell emelni a *trauma* és *traumatizált* szó pongyola használatát. Míg a klinikai pszichológiában a PTSD-t és általában a traumatizáltságot egy jól meghatározott tünetegyüttes írja le, jelen írásban ezeket a kifejezéseket – a feldolgozott szakirodalommal összhangban – mint társadalmi és kollektív traumát használom, amely sokszor nem vagy kevésbé definiált, és a két fogalom hasonlósága bizonyos esetekben megtévesztő lehet.

Zárszóként szeretném kérdésként felvetni az adatok generalizálhatóságának problematikáját. Bár szeptember 11-éhez hasonló események csak ritkán történnek egy-egy nemzet történetében, az itt kínált modell alkalmazhatóságának általánosítása feltétlenül érdekes és érdemes lehet a próbálkozásra. Jelen sorok írója ilyen összevetésre alkalmasnak tartja például a Magyarországon 2006 októberében bekövetkezett olaszliszkai eseményeket is, amely próbája lehet a jelen helyen tárgyalt modelleknek.

IRODALOMJEGYZÉK

- ABU-RAIYA, H. – PARGAMENT, K. I. – MAHONEY, A. (2010): Examining Coping Methods With Stressful Interpersonal Events Experienced by Muslims Living in the United States Following the 9/11 Attacks. *Psychology of Religion and Spirituality*, 3., 1. 1–14.
- AHLUWALIA, M. K. – PELLETTIERE, L. (2010): Sikh Men Post-9/11: Misidentification, Discrimination and Coping. *Asian American Journal of Psychology*, 1., 4. 303–314.
- BAKALIAN, A. – BOZORGMEHR, M. (2009): *Backlash 9/11 – Middle Eastern and Muslim Americans Respond*. University of California Press, Berkeley.
- CAINKAR, L. (2009): *Homeland Insecurity: The Arab American and Muslim American Experience after 9/11*. Russel Sage Foundation, New York.
- CSÁSZI L. (1999): Katasztrófák médiareprezentációja. *Jel-kép*, 3., 18–35.
- DAS, E. – BUSHMAN, B. J. – BEZEMER, M. D. – KERKHOF, P. – VERMEULEN, I. E. (2009): How terrorism news reports increase prejudice against outgroups: A terror management account. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45., 453–459.
- DAVIES, P. G. – STEELE, C. M. – MARKUS, H. R. (2008): A Nation Challenged: The Impact of Foreign Threat on America's Tolerance for Diversity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95., 2., 308–318.
- EIDELSON, R. J. – D ALESSIO – G. R. – EIDELSON, J. I. (2003): The Impact of September 11 on Psychologists. *Professional Psychology: Research and Practice*, 34, 2., 144–150.
- GIMPEL, J. G. – TAM CHO, W. K. – WU, T. (2007): Spatial dimensions of Arab American voter mobilization after September 11. *Political Geography*, 26., 330–351.
- HAMILTON, D. L. (2011): *Intergroup Relations on Social-Political Background*. Kerekasztal, 2011. május 23., szóbeli közlés.
- HAMZA, M. K. – YASEEN, N. – EL-HOUBI, A. F. – DUNCAN, B. – DIAZ, C. (2009) The psychology of media bias and its impact on Arab-American and Muslim psyche. *Arab Journal of Psychiatry*, 20, 1., 18–33.
- HELLER Á. (2008) *New York-nosztalgia*. Jelenkor, Budapest.
- HENDRICKS, N. J. – ORTIZ, C. W. – SUGIE, N. – MILLER, J. (2007) Beyond the numbers: Hate crimes and cultural trauma within Arab American immigrant communities. *International Review of Victimology*, 14,1., 95–113.
- HIRST, W. – PHELPS, E. A. – BUCKNER, R. L. – BUDSON, A. E. – CUC, A. – GABRIELI, J. D. E. – JOHNSON, M. K. – LUSTIG, C. – LYLE, K. B. – MATHER, M. – MEKSIN, R. – MITCHELL, K. J. – OCHSNER, K. N. – SCHACHTER, D. L. – SIMONS, J. S. – VAIDYA (2009): Long-Term Memory for the Terrorist Attack of September 11: Flashbulb Memories, Event Memories, and the Factors That Influence Their Retention. *Journal of Experimental Psychology*, 138, 2., 161–176.
- JOHNS, M. – SCHMADER, T. – LICKEL, B. (2005): Ashamed to Be an American? The role of Identification in Predicting Vicarious Shame for Anti-Arab Prejudice After 9-11. *Self and Identity*, 4., 331–348.
- JOST, J. T. (2000/2003): A rendszerigazolás elmélete mint a társas azonosulás és a szociális dominancia elméleteinek elismerése, kiegészítése és helyesbítése. In HUNYADY GY. (szerk.): *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája*. Osiris Kiadó, Budapest. 417–460.
- KOVÁCS Zs. – NÉMETHI T. (szerk) (2002): *Szeptember 11. – Értelmezések, elméletek, viták*. Balassi Kiadó, Budapest.

- MALOS, S. (2009): Post-9/11 Backlash in the Workplace: Employer Liability for Discrimination against Arab- and Muslim-Americans Based on Religion or National Origin. *Employee Responsibility and Rights Journal*, DOI 10.1007/s10672-009-9132-4.
- MARSHALL, R. D. – BRYANT, R. A. – AMSEL, L. – SUH, E. J. – COOK, J. M. – NERIA, Y. (2007): The Psychology of Ongoing Threat Relative Risk Appraisal, the September 11 Attacks, and Terrorism-Related Fears. *American Psychologist*, 62, 4., 304–316.
- MORADI, B. – HASAN, N. T. (2004): Arab American Persons' Reported Experiences of Discrimination and Mental Health: The Mediating Role of Personal Control. *Journal of Counseling Psychology*, 51, 4., 418–428.
- POLLOCK, J. C. – PICCILLO, C. – LEOPARDI, D. – GRATALE, S. – CABOT, K. (2005): Nationwide Newspaper Coverage of Islam Post-September 11: A Community Structure Approach. *Communication Research Reports*, 22, 1., 15–27.
- SCHILDKRAUT, D. J. (2009): The Dynamics of Public Opinion on Ethnic Profiling After 9/11 Results From a Survey Experiment. *American Behavioral Scientist*, 53, 1., 62–79.
- SCHUMAN, H. – RODGERS, W. L. (2004): Cohorts, Chronology and Collective Memories. *Public Opinion Quarterly*, 68, 2., 217–254.
- SEERY, M. D. – SILVER, R. C. – HOLMAN, E. A. – ENCE, W. A. – CHU, T. Q. (2008): Expressing Thoughts and Feelings Following a Collective Trauma: Immediate Responses to 9/11 Predict Negative Outcomes in a National Sample. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 76, 4., 657–667.
- SIMON, B. – AUFDERHEIDE, B. – KAMPMEIER, C. (2003): The Social Psychology of Minority–Majority Relations. In BROWN, R. – GAERTNER, S. L. (eds): *Blackwell Handbook of Social Psychology*, Blackwell Publishing, 303–323.
- STIGLITZ, J. E. (2011): The Price of 9/11. Project Syndicate. <http://www.project-syndicate.org/commentary/stiglitz142/English> Letöltés ideje: 2011. 09. 01.
- TAJFEL, H. C. – TURNER, J. C. (1986): The social identity theory of intergroup behavior. In: WORCHEL, S. – AUSTIN, W. G. (eds): *Psychology of intergroup relations*. Nelson-Hall, Chicago. 7–24.
- UPDEGRAFF, J. A. – SILVER, R. C. – HOLMAN, E. A. (2008): Searching for and Finding Meaning in Collective Trauma: Results From a National Longitudinal Study of the 9/11 Terrorist Attacks. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 3., 709–722.
- WOODS, J. (2011): The 9/11 effect: Toward a social science of terrorist threat. *The Social Science Journal*, 48., 213–233.